

Svarttärna och dvärgmåå 2013 – alla tidens rekordår!

Magnus Persson

Svarttärna (Chlidonias niger) och dvärgmåå (Hydrocoloeus minutus) hade under 2013 ett gynnsamt år i Kvismaren. Svarttärnan häckade med hela 17 par och dvärgmååen med fem par. Arterna har under 2000-talet visat en uppgång och 2013 har seglat upp som ett alla tiders rekordår. En av orsakerna till ökningen torde vara de våtmarksrestaureringar som skett den senaste tiden. Svarttärna lyckades bra med sina häckningar och 27 stycken ungar kunde ringmärkas. Av dvärgmååens häckningar sågs dock inga ungfåglar komma på vingar.

Svarttärna

Denna art inom släktet träsktärnor (Chlidonias) har under de senaste 100 åren minskat starkt i Sverige och i övriga Väst- och Centraleuropa, huvudsakligen till följd av torrläggning och uppodling av våtmarker, som den använder som häcknings- och födobiotoper. Som exempel på detta kan nämnas Danmark där beståndet minskade från cirka 700 par 1950 till 38–51 par 2010. Det kartläggs tre stycken hot; tillgången på lämpliga häckplatser, födotillgång och predation. Det största hotet torde vara torrläggningen av våtmarker i odlingsbygd (jmf Hjälmarens sjösänkning 1880-talet). Artdatabanken klassar svarttärnan som *Sårbar* (VU) i sin rödlista¹.

Tidiga observationer i Kvismaren

Första kända fyndet av svarttärna i Kvismaren var i maj 1958 på Hammarmaden¹⁰. Nästa observation är från Hammarmaden i maj 1960 (av Rune Eriksson)². En tredje känd observation finns från juni 1962 då en individ sågs i Källviken i Fågelsjön (av Bo G Svensson)². Enligt Kvismarens årsskrifter finns cirka tio fynd av arten under 1960-talet. Under 1970-talet finns drygt 20 stycken kända observationer (FKF's årsskrifter åren 1972–79). Ännu finns inga häckningskriterier utan endast rapporterade som

födosoökande, dock en 1k-fågel 31 augusti 1979. Från 1980-talet finns årliga arten rapporter inlagda retroaktivt på *Svalan*. 1982 syns den för första gången i Rysjön som då är nyrestaurerad och i toppklass. 1986 ses åtta stycken adulta i Rysjön vilket är maxantal dittills. Under 1988 finns det inga rapporter alls, men det var lugnet före stormen, för året därefter kom (äntligen) första häckningen.

Första konstaterade häckningen år 1989

År 1989 rapporteras de första häckande paren i Kvismaren och lokalen var Rysjön. Tre ruvande individer sågs och sedan som mest tre ungar. 1991 och 1992 häckade ett respektive tre par. 1993 till 1997 fanns inga häckande par i Rysjön och förmodligen inte någonstans i Kvismaren. Från 1998 blir den mer regelbunden med mellan 1–6 häckande par per år. Om man jämför med vårt grannlandskap Västmanland så är deras första kända häckning från 1942 i Asköviken³. Både svarttärna och dvärgmåå har häckat i Tysslingen¹².

Enligt Åke Petterssons inventeringar av Rysjön ända från 1981 ser vi att svarttärnan har häckat sitt första år 1989, då med tre par. Sedan har det pendlat mellan 0–5 par, tills ifjol då det brakade loss med 10 par bara i Rysjön. Se figur 1 för att se utvecklingen i 1989–2013 i hela Kvismaren.

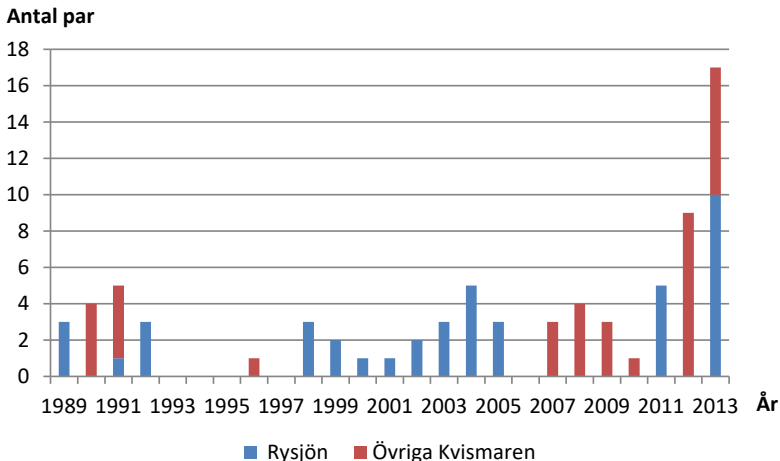

Svarttärna. Foto: Magnus Friberg.
Black Tern. Photo: Magnus Friberg.

Förutom i Rysjön har svarttärna häckat eller gjort häckningsförsök i Fågelsjön, Löten, vid Fiskinge och Hammar. 1990 fick fyra par ut fem ungar i Fågelsjön. 1991 gjorde fyra par häckningsförsök på Fiskingemaden. En vattenståndshöjning (regn i juni) i maden gjorde att några bon dränktes men åtminstone två flygga ungar sågs i Fiskinge⁴. Även i Fågelsjön misslyckades ett par med sina bobestyr. Mellan 1992–1995 skedde inga häckningar. 1996 sågs regelbundet 1–2 par och häckning kan ha skett i Fiskinge eller Åslasjön där

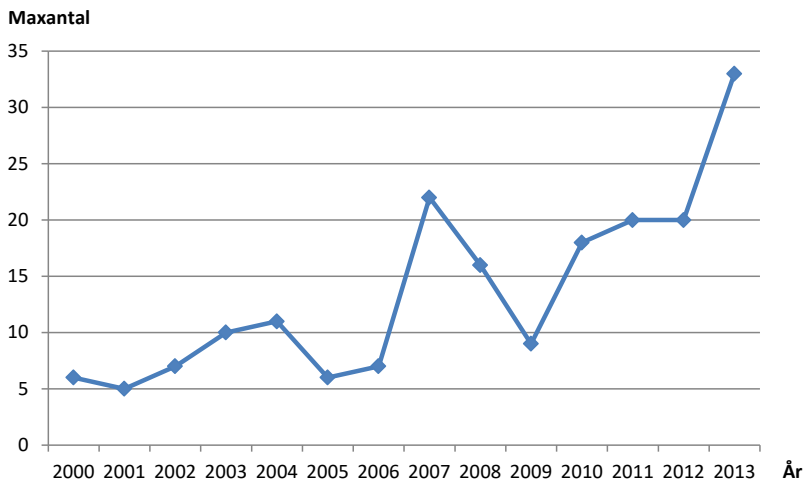
en ungfågel sågs. 1997 saknades återigen häckningar⁵. Mellan 1998–2005 var det i Rysjön det hände med 1–5 par årligen. 2006 blev återigen ett år utan häckningar, dock sågs parning/ceremoni i Rysjön, enligt Svalan (Lage Johnson). 2007 hade Löten 3 bon enligt Svalan (William Vel-mala). 2008 häckade 3 par på Löten och 1 par i Nyängen. 2009 häckade återigen 3 par i Löten. 2010 minskade de till 1 par i Löten för att året därefter försvinna. 2011 häckade svarttärnan i Rysjön med bara fem par. Att den detta år övergav Löten beror troligen på att en vall Brustit och våtmarken blivit uttorkad. 2012 häckade nio par på Hammar, inga par varken i Rysjön eller på Löten (vallen fortfarande trasig). 2013 häckade tio par i Rysjön och sju par på Hammarbotten. Detta är den största kända förekomsten av häckande svarttärnor i Kvismarens historia.

Under 2013 ringmärktes 27 ungar av svarttärna enbart i Rysjön, vilket är mycket högt. Märkningen skedde under intensiva dagar mellan den 12-17 juni. Första året svarttärnor ringmärktes var 1998. Under 2013 lagades dessutom Lö-

Figur 1. Antal häckande par av svarttärna i Kvismaren. Före 1989 fanns inga häckningar. Vi ser en tydlig uppgång de senaste åren. Dessförinnan varierar antalet par mellan 0–9.

Figure 1. Number of breeding pairs of Black Tern in Kvismaren. There were no breedings before 1989.

Figur 2. Maximalt antal observerade svarttärnor i Kvismaren de senaste 14 åren enligt Svalan.
 Figure 2. Maximum number of Black Terns in Kvismaren the last 14 years according to Svalan.

tens vall vilket åter borde ge en gynnsam miljö för dem där. Det är viktigt att skapa bra häckningsmiljöer och underlätta för dess häckning bl. a. genom att hålla stabil vattennivå i maj-juli.

Maximinoteringar de senaste åren

Den 27 maj 2013 sågs minst 33 stycken svarttärnor från Lötensplattformen (uppgift från *Svalan* av Bo & Annika Hultgren). Det är enligt *Svalan*² den högsta ansamling av svarttärna Kvismaren har haft. En sökning på *Svalan* med maxantal av arten de senaste 14 åren ger en kurva som tydligt visar på artens stigande numerär. Dessa är alltså rastande (och ev. häckande) individer. Se figur 2.

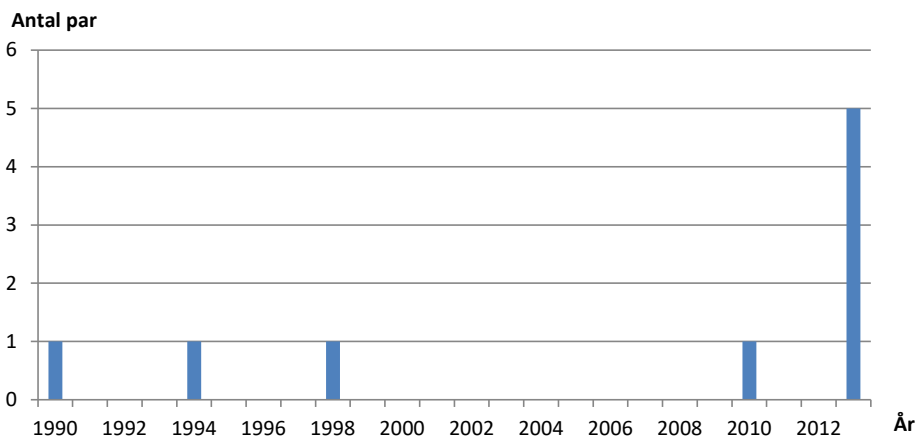
Övriga Sverige 2013

I Västmanland har Asköviken och Fläcksjön haft 30 häckningar vardera. Askövikens häckningar gav 27 ungar och i Fläcksjön åtminstone 6 ungar². I Tåkern har noterats 10-12 häckande par. I Skåne har Krankesjön haft 5-15 par, Börringesjön 1-5 par (med åtminstone 3 flygga

ungar) och Hammarsjön 15-20 par, där de dessvärre misslyckats med sin häckning. På Öland har Hulterstads våtmark haft ca sex ruvande individer. Uppland verkar inte haft några kända häckningar under 2013. Noterbart är dock att i Sörsjön, en del av Tämnaren samlades 110 stycken svarttärnor 20 maj men de fann ingen flytvass att häcka på. Västergötland kan endast ståta med ett par och det var i Hornborgasjön och på Gotland noterades inga häckningar av svarttärna². Enligt *Svalan* verkar häckningsframgången vara relativt låg på de allra flesta lokaler. Den svenska populationen uppskattas till 220 par¹¹.

Liten ringmärkningsanekdot från Rysjön

Den 12 juni 2013 var Teresa Montras Janér, Matt Slymaker, Myra Sucías Molla och jag själv med för att ringmärka skratmåsunger i Rysjöns sydvästra del. Det var cirka 320 stycken skratmåsböns totalt i Rysjön och de flesta måsungarna hade precis lämnat boet. Då fann vi även två bon av svarttärna med små dunungar i. Jag har för mig att det var tre ungar i det ena och

Figur 3. Påbörjade häckningar av dvärgmåsar i Kvismaren.
 Figure 3. Started breedings of Little Gull in Kvismaren.

två det andra. De var precis så pass stora att de var möjliga att ringmärka. Dock nådde vi bara boet med två ungar. För att komma till det andra boet var vi tvungna att gå genom hela gungflytet, vilket skulle förstöra för mycket, så vi lät bli. Bona var placerade på öar av fjolårsvass och gytta och låg nästan helt öppet. Buketter av vass och svärdsilja var den enda vegetationen i närheten. Skrattmåsungarna var långt mycket äldre och större än vad svarttärnans ungar var. Svarttärna och även dvärgmåsar häckar senare än vad skrattmåsar gör. Matt ringmärkte två små svarttärnor. Artens bo var tämligen enkelt gjort. En liten upphöjning av växtdelar formade till en grund skål, det var det hela. Detta var bara två av de totalt cirka tio bona i Rysjön.

Dvärgmåsar

Dvärgmåsen, världens minsta art i familjen måsfåglar (Laridae), är en östlig art som spridit sig till vårt land via Finland och Baltikum. Redan på 1930-talet häckade arten på Gotland. I Sverige häckade

dvärgmåsen på 1970-talet till och från på flera ställen i södra och mellersta Sverige, t.ex. på Gotland och Öland. Fläcksjön och Asköviken var kanske de viktigaste lokalerna i mellersta Sverige där beståndet växlade mellan 20 och 100 par¹³. I slutet av 1980-talet etablerade sig arten i Norrbotten och har där successivt ökat till idag ca 2 000 par. På 2000-talet har den i söder sin största förekomst i Uppland med ca 65 par¹¹. Totalt beräknas nu ca 2 800 par finnas i landet¹¹.

Tidiga observationer och häckande par
 Första fyndet i Kvismaren gjordes 1961. Sedan följde tre fynd mellan åren 1966–1968⁵ samt 1974–1976⁷.

Första året arten gjorde häckningsförsök i Kvismaren var 1990 då ett par sågs para sig i Fågelsjön den 19 maj. Även 1994 skedde häckningsförsök. Första gången dvärgmåsen skred till en säker lyckad häckning var, enligt våtmarksinventeringens siffror, 1998 i Rysjön (Åke Pettersson), då en adult fågel sågs mata ungar i boet. Nästa gång lyckad häckning skedde

var 2010 på Nyängen¹⁰ då två ungar ringmärktes av Jan Rees, vilket då var ny ringmärkningsart för Kvismare fågelstation. Mellan 2011 och 2012 häckade inga par i Kvismaren. År 2013 gjorde ett till två par häckningsförsök i Rysjön men med negativt utfall. På Hammarbotten noterades tre till fyra par skrida till häckning enligt inventeringssiffrorna. Den 18 juni 2013 gjordes ringmärkningsförsök på dvärgmåsungarna där, men de var då för små⁸. Därefter torkade marken upp och häckningen misslyckades. Antalet häckande dvärgmåsar redovisas i figur 3.

I takt med att nya områden restaurerats har nya lämpliga häckningslokaler skapats, vilket även gäller för svarttärna. De senaste restaureringarna är i Östra Kvismaren. En ny invallad sjö vid namn Sörbysjön utanför Ormkärrensplattformen är under anläggning och förhoppningsvis klar till våren 2014. Dessutom är vallen i Lötén reparerad för att kunna hålla en lämplig vattennivå.

Stora rastande sommarflockar

Antalet dvärgmåsar som väljer att rasta under sommaren ökar i Kvismaren. Rysjön och Hammarmaden är de populäraste tillhållen på senare år. Enligt *Svalan* ser man att arten har ökat sin förekomst under hela 2000-talet under häckningssäsong (maj–juli). Dessa flockar är förmodligen individer som avbrutit sin häckning eller råkat ut för dåligt väder på sina nordöstliga häckningslokaler, och/eller yngre fåglar som ännu inte kommit igång med häckningen.

Maximiantal 2013 noterades den 15 juni då en flock på 31 st sågs på Hammarmaden (uppgift från *Svalan* av Anders Jacobsson). I Rysjöns noterades som mest 22 ex den 6 maj samma år (av Magnus Friberg). År 2012 skedde en explosion då 98 fåglar sågs på Hammarmaden den 1 juli (av Sune Johansson & Berit Söder-

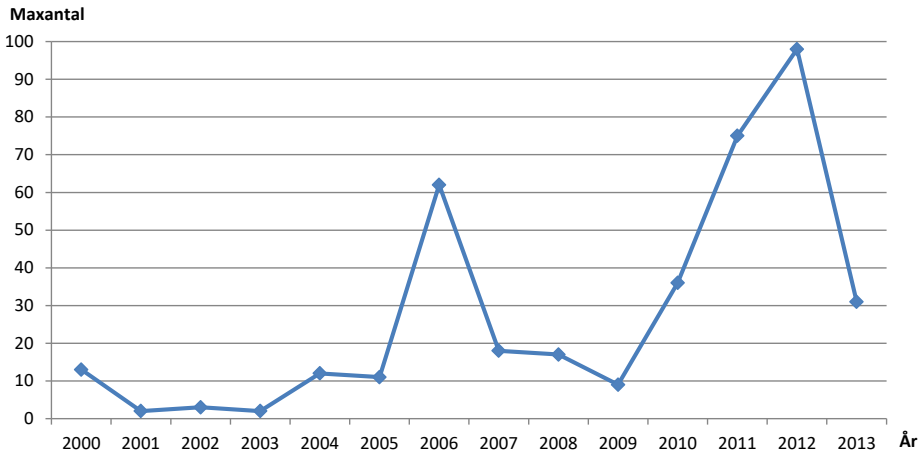

Dvärgmås. Foto: Magnus Friberg.
Little Gull. Photo: Magnus Friberg.

berg). Det var även detta år som arten var SOF's riksinventeringsart⁹. År 2011 sågs som mest 75 st i Rysjön den 24 juni (av Anders Karlsson). 2010 sågs 36 ex i Rysjön den 10 juli (av Håkan Carlestam m fl). År 2009 sågs som mest nio dvärgmåsar i Fågelsjön den 30 juni (av Kvismare fågelstation). 2008 sågs som mest 17 ex i Rysjön den 30 juni (av Kent Larsson). 2007 sågs 18 ex den 19 juni (av Albin Lundkvist)². Toppen nåddes alltså 2012 då hela 98 stycken dvärgmåsar rastade på Hammarmaden. Se figur 4 för den senaste 14-årsperiodens utveckling.

Sammanfattning

Båda svarttärna och dvärgmås har ökat sin närvaro i Kvismaren under 2000-talet. Delvis beror detta på att mer gynnsamma miljöer har skapats genom restaureringar i våtmarkerna, både som häckplatser och för näringssök. Under 2013 hade både svarttärna och dvärgmås ett alla tiders rekord med 17 respektive fem häckande par. För att häckning ska ske och även lyckas krävs gungflyn i form av öar med gyttebankar, tuvor samt fjolårsvass och dylikt där de kan bygga sina bon. Dessa häckningsöar måste ligga i våtmarker som inte dränks av för höga vattennivåer vid kraftiga regn. De får inte heller torka ut så att fyrfota rovdjur lättare kan nå bona, då

Figur 4. Maximalt antal observerade dvärgmåsar i Kvismaren de senaste 14 åren enligt Svalan.
 Figure 4. Maximum number of Little Gulls in Kvismaren the last 14 years according to Svalan.

vi vet att predation kan ske. Andra fågelarter såsom kråkan är också en predator. Att häcka vid eller i skratmåskolonier verkar ge ett gott skydd åt båda arterna.

English summary

Since the beginning of 2000s, the Black Tern (*Chlidonias niger*) and the Little Gull (*Hydrocoloeus minutus*) has increased in both breeding pairs and numbers of foraging/visiting birds. The nature reserve Kvismaren have recently restored many areas of wetland habitats that suites both of the species well. 2013 was the best year ever in Kvismaren for the Black tern and the Little gull in terms of breeding numbers. Black tern was breeding with 17 pairs and 27 chicks were banded in Rysjön. Little gull started to breed with 5 pairs but none of them were successfully completed, mostly because the wetlands dried out in Hammar. Other threats to the species are rising waterlevels due to heavy rain, which easily can drown the nests, and predation from other animals and birds.

Referenser

- http://www.artfakta.se/artfaktablad/Chlidonias_Niger_100030.pdf
- <http://svalan.artdata.slu.se/birds>
- <http://hem.bredband.net/thomaspettersson/svarttaerna.htm>
- Fåglar i Kvismaren. Årsskrift 1991, sid 36-42, av Åke Pettersson
- Fåglar i Kvismaren 1990-1997, årskrifter
- Artikeln Fågelsjön i Kvismaren 1960-1969 av Håkan Johannesson
- Artikeln Inventering av våtmarksfåglar i Östra Fågelsjön av Jan Pettersson (1976)
- Muntligen av Matt Slymaker
- <http://www.sofnet.org>
- Kvismare fågelstations jubileumsskrift 1961-2011 (B Nielsen, J Sondel m fl)
- Ottosson, U. et al. 2012. Fåglarna i Sverige – antal och förekomst. SOF, Halmstad.
- SOF. 1955. Förteckning över Sveriges fåglar, tredje upplagan. Stockholm.
- SOF. 1970. Förteckning över Sveriges fåglar, sjätte upplagan. Stockholm.